

بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سکونت‌گاه‌های

غیررسمی شهر سنندج (مورد مطالعه: محله عباس آباد سنندج)^۱

تاریخ پذیرش: ۹۱/۴/۲۱

تاریخ دریافت: ۹۱/۲/۱۲

نادر مروتی^۲

چکیده

مهاجرت به عنوان معضلی برای کشورهای جهان سوم در یک قرن اخیر پدیدار شده است. آنچه باعث شده مهاجرت به عنوان معضل دیده شود؛ عدم امکان جذب مهاجران توسط شهرها، عدم توانایی دولت‌ها در ارایه امکانات به حجم اتبوه مهاجرین به شهرها و به وجود آمدن پدیده‌ی اسکان غیررسمی می‌باشد. هدف اصلی این پژوهش بررسی چگونگی شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی شهر سنندج و ارائه راهکار برای ساماندهی آن‌هاست. روش تحقیق این مطالعه از لحاظ نوع، کاربردی و از لحاظ شیوه گردآوری داده‌ها، توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری پژوهش حاضر را کلیه سرپرستان خانوار محله عباس آباد سنندج تشکیل می‌دهد. نمونه پژوهش شامل ۴۰۰ نفر از سرپرستان خانوار ساکنان آن محله است که به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌های پژوهش، پرسشنامه محقق ساخته می‌باشد نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که نابرابری‌های منطقه‌ای بین شهر و روستا بر مهاجرت روستاییان به محله مورد مطالعه تأثیر داشته و هم‌پیوندی‌های قومی، فرهنگی و خویشاوندی و نیز منسأهای مکانی مشترک در پراکندگی جمعیت تأثیر داشته است. همچنین نتایج تحقیق حاکی از احساس تعلق پایین ساکنان به محله زندگی خود و بالتبع میزان مشارکت پایین آن‌ها در امور مربوط به محله است.

کلید واژه‌ها

مهاجرت/ اسکان غیررسمی/ نابرابری‌های منطقه‌ای/ رشد شتابان/ هم‌پیوندی‌های قومی و فرهنگی سکونت‌گاه‌های غیررسمی.

۱- این مقاله برگرفته از پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد بوده که با درخواست مکتوب استاد محترم راهنما به سردبیر، نگارنده به تنهایی آن را ارایه نموده است.

۲- کارشناس ارشد برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای

مقدمه و بیان مسئله

مهاجرت از نظر لغوی از جایی به جایی دیگر رفتن و در آنجا منزل کردن، یا دوری کردن از شهر و دیار خود است (عمید، ۱۳۷۹) و به معنای عام کلمه عبارت است از ترک سرزمین اصلی و ساکن شدن در سرزمین دیگر به طور دائم یا موقت و به معنای خاص خود، یعنی جابه‌جا شدن دسته جمعی یا انفرادی انسان‌ها به طور دائم و بدون قصد بازگشت (زنجانی، ۱۳۷۰: ۳۷). همچنین مهاجرت داخلی عبارت است از تغییر در سکونت‌گاه دائمی، در چارچوب محدوده‌های یک سرزمین (دژانگ گوردون، ۱۹۸۱: ۵۴۵).

ایران در حالی سده اخیر را آغاز کرد که با چالش پیوستن به سرمایه‌داری جهانی روبه‌رو بود و تحولی شگرف و تاریخ‌ساز را در زمینه شهر و شهرنشینی را در پیش داشت. ایران نیز همانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه با تمرکز شدید فعالیت‌های بزرگ مقیاس و تمرکز نخبگان و تصمیم‌گیران در یک یا چند شهر بزرگ (پیران، ۱۳۶۸: ۴۸) و رشد جمعیت ناشی از تصمیم منطقی مهاجرت، فزونی رشد طبیعی جمعیت ناشی از کاهش مرگ و میر و فزونی زاد و ولد و الحاق جمعیت پیرامون شهر به شهرها مواجه است (توفیق، ۱۳۷۲: ۴۵). این عوامل باعث شد تا جمعیت بسیاری از شهرها فراتر از ظرفیت اشتغال و تأمین خدمات پایه‌ای شهر شود و مشکلات متعددی پدید آید. در واقع محدودیت منابع و عدم بهره‌مندی و کنار گذاشتگی از توسعه، تمرکز فقر در نقاطی خاص از شهر را به دنبال داشته که پدیده بدمسکنی به عنوان وجه اصلی و کالبدی آن تجلی یافته است (اطهاری و دیگران، ۱۳۷۴: ۷). به این ترتیب، اسکان غیررسمی به مثابه یکی از چهره‌های بارز فقر در درون یا مجاور شهرها (به ویژه شهرهای بزرگ) به شکلی خودرو، فاقد مجوز ساخت و برنامه رسمی با تجمعی از اقشار کم‌درآمد و سطح نازلی از کمیت و کیفیت زندگی شکل می‌گیرد (صرافی، ۱۳۸۱: ۵).

یکی از شهرهایی که با پدیده حاشیه نشینی و سکونت‌گاه غیررسمی محلات فرودست شهری مواجه است شهر سنندج می باشد. بنابر اسناد دفتر ساماندهی

اسکان غیررسمی وابسته به سازمان عمران و بهسازی وزارت مسکن و شهرسازی، در شهر سنندج در سال ۱۳۸۴، تعداد ۱۳ محله، سکونت‌گاه غیررسمی شناسایی شده است. همچنین جمعیت این شهر در سال ۱۳۸۴ بالغ بر ۳۲۵۶۱۸ نفر بوده است که از این مقدار جمعیت، ۱۷۳۶۷۲ نفر یعنی حدود ۵۳/۳۴ درصد از جمعیت شهر در سکونت‌گاه‌های غیررسمی به سر می‌برده‌اند، که البته سکونت‌گاه‌های غیررسمی که این درصد از جمعیت شهر در آن ساکن هستند تنها حدود ۱۵ درصد از مساحت کل شهر را شامل می‌شود (دفتر ساماندهی اسکان غیررسمی وزارت مسکن و شهرسازی). اکثر تحقیقات پیشین انجام شده و به خصوص گزارش وزارت مسکن شهرسازی، علت به وجود آمدن سکونت‌گاه‌های غیررسمی در شهر سنندج را مهاجرت زیاد روستاییان به این شهر اعلام کرده‌اند و اینکه قدرت جذب این حجم مهاجر در شهر سنندج وجود نداشته است. بنابراین شناسایی عوامل مؤثر بر مهاجرت روستاییان می‌تواند گام اول در جهت کمک به برنامه ریزان اجتماعی باشد تا بتوانند از مهاجرت بیشتر جلوگیری کنند. همچنین شناخت ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی ساکنان حاضر در این سکونت‌گاه‌ها می‌تواند ما را در راه ساماندهی و بهسازی هرچه بیشتر این محلات یاری دهد. ما در این تحقیق درصدد بررسی آن هستیم که: عوامل مؤثر بر مهاجرت روستاییان به شهر سنندج کدام است؟ و ویژگی‌های اقتصادی و نیز اجتماعی (همچون احساس تعلق به محله و مشارکت‌پذیری ساکنان و...) چگونه و به چه میزان است؟

چارچوب نظری تحقیق

نظریه پردازان زیادی در مورد عوامل دخیل در شکل‌گیری سکونت‌گاه‌های غیررسمی و نیز مهاجرت به عنوان یکی از عوامل اصلی این شکل‌گیری بحث کرده‌اند که در زیر با توجه به ضرورت و اهداف تحقیق، تعدادی از نظریه‌های مرتبط را به اختصار بیان کرده‌ایم.

نظریه‌های مربوط به عدم تعادل‌های فضایی و نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی بیان می‌کنند که عدم تعادل و تضادهای شدید فضایی در کشورهای تحت سلطه

سبب اهمیت یافتن فوق‌العاده مناطق متروپلیتن (مادر شهری) و تمرکز فعالیت‌های گوناگون در آن شده است. این عدم تعادل که به ضرر مناطق خاص و به تبع آن به ضرر جمعیت ساکن در این مناطق است، مسائل اجتماعی زیادی را به وجود آورده است (حسامیان و دیگران، ۱۳۷۷ : ۱۰۸). در واقع نابرابری بین شرایط شهری و روستایی عموماً به وجود دوگانگی اقتصادی و در نتیجه نوعی دوگانگی اجتماعی نسبت داده می‌شود. این دوگانگی در مجموعه کلی تری قرار می‌گیرد که عبارت است از شرایط ممالک مورد بحث و اقتصادهای بیرونی یا به عبارت دیگر میان اقتصادهای " مرکزی " یعنی اقتصادهای مسلط و اقتصادهای " پیرامونی " است. اساس این دوگانگی مورد ایراد و اعتراض است. شهرها، محل استقرار " آنتن " های اقتصادهای خارجی به شمار می‌آیند و در نظام‌های مناسباتی نقش ارتباط دهنده و تقویت کننده را بر عهده دارند. چنین نقشی موجب تمرکز درآمدها و منافع حاصل از فرایند "ترانزیت" کالاها را فراهم می‌آورد و حضور نمایندگان اقتصادهای مرکزی را نیز در خود ایجاب می‌کند. حاصل این تمرکز استقرار جمعیت و بهره‌وری از امکانات معاش بسیار بالا با درآمدی فردی در سطح ملی است " (زنجانی، ۱۳۷۱ : ۷۸). در مقابل توده‌های محروم با حداقل امکانات زیستی پدید می‌آیند و در فرایند شکل‌گیری طبقات اجتماعی نوعی بی‌عدالتی را به نمایش می‌گذارند (شکویی، ۱۳۷۵ : ۱۴۱).

در کشورهای جهان سوم، شهری شدن و گذار به صنعتی شدن و مدرن‌گرایی به علت درون‌زا نبودن این حرکت با تجربه‌ای متفاوت از کشورهای پیشرفته همراه بوده است. در جهان سوم تمرکزگرایی شدید خاصه به صورت اداری و واسطه‌گری که از فرایند ادغام اقتصاد ملی در اقتصاد سرمایه‌داری نشات می‌گیرد، چند شهر اصلی و به‌ویژه پایتخت را به ایستگاه مبادله کالا بدل کرده و بخش سوم اقتصاد را بدون رشد هماهنگ صنعت و کشاورزی به‌صورتی فوق‌العاده سریع و بادکنکی توسعه می‌دهد. به علت درون‌زا نبودن حرکت شهری شدن در جهان سوم تضاد بین فرهنگ سنتی و فرهنگ عاریتی، گریبان شهروندان جهان سوم را می‌گیرد و به ناسازگاری در متن‌های اجتماعی خاص منجر می‌شود. از طرفی مهاجرت بی‌رویه و انبوه علاوه بر

تشدید بحران هویت به ظهور شخصیت حاشیه‌نشین منجر می‌شود. (پیران، ۱۳۶۶: ۵۷).

۱۲۴

در نظریه اقتصاد سیاسی، مسئله اسکان غیررسمی در سه سطح "کلان، میانه و خرد" بررسی می‌شود. در سطح کلان، فرایندهای ساختاری جامعه مطرح‌اند که از تاریخ آن جامعه و ارتباطات جهانی و فرایند منطقه‌ای و متناقضات ناشی از برخورد این مقولات نشأت می‌گیرد. در سطح خرد نیز بر جنبه‌های آمپریک پدیده مورد نظر توجه می‌شود. سطح میانه، پیوند این دو سطح را به عهده دارد و در برگیرنده، روابط، نهادها، سازمان‌ها و مکان‌های جغرافیایی است که ساختار جامعه را به واقعیت خود و تجربی متصل می‌کند. (پیران، ۱۳۶۹).

مجموعه دیدگاه‌هایی که تحت عنوان مسئله‌گرایان دسته‌بندی شده است، اساساً پدیده مورد بررسی را تا حد یک عارضه یا مسئله شهری تقلیل می‌دهند و ضمن طبیعی قلمداد کردن آن‌ها، در صدد انتساب پدیده بر جبر مکانی یا طبیعی، یا حداکثر کارکرد ناقص و غلط برنامه‌ریزی و مدیریت شهری برمی‌آیند. آنان بدون توجه به ریشه‌ها و بنیادهای مسئله و عوامل اساسی مؤثر در پیدایش و شکل‌دهی این سکونت‌گاه‌ها آن را صرفاً مسئله‌ای عادی و طبیعی می‌دانند و عوارض سوء آن را در ایجاد فساد اجتماعی، جرم و جنایت و انواع آسیب‌های اجتماعی و روانی توصیف می‌کنند، و در تحلیل نهایی آن‌ها را در روال رشد طبیعی شهر قابل حذف، جمع‌آوری یا پاک‌سازی می‌دانند (شیخی، ۱۳۸۱: ۳۸).

از دهه هفتاد به بعد، اقتصاددانان و اندیشمندان توسعه، دیگر مهاجرت از روستا به شهر را جریانی سازنده و ضروری برای حل مشکل تقاضای در حال رشد شهرها برای نیروی کار نمی‌دانند. امروزه مهاجرت به عنوان یکی از عوامل اساسی تشدیدکننده پدیده «کارگر اضافی همه جا حاضر» تلقی می‌شود که خود ناشی از فقدان تعادل‌های اقتصادی و ساختاری بین مناطق شهری و روستایی است.

امروزه با توجه به تجربه کشورهای در حال توسعه کاملاً روشن است که آهنگ مهاجرت از روستا به شهر از آهنگ ایجاد مشاغل شهری فزونی یافته و تا حدود

زیادی از توانمندی‌های صنایع و خدمات شهری در جذب مؤثر کارگران فراتر رفته است (حاج یوسفی، ۱۳۸۲ : ۱۶).

در نظریه نحوه استفاده از اراضی شهری، شکل و نظام فضایی خاصی که شهر به خود می‌گیرد، نتیجه رقابت گروه‌های مختلف شهری در جهت احراز موقعیت شهر به شکل رقابتی است. در این صورت، بازندگان این رقابت در بازی با طبقه ثروتمند، نواحی پست ارزان قیمت را برای سکونت انتخاب می‌کنند و در نتیجه به‌ظهور پدیده‌هایی نظیر زاغه‌نشینی، حاشیه‌نشینی، حلبی آباد و ... دامن می‌زنند (هاروی، ۱۳۷۰).

مهاجران کم در آمد روستایی، در کنار تهیدستان شهری، ناامید از برنامه‌ریزی کالبدی رسمی که با سخت‌گیری در مورد ضوابط و معیار آرمانی، حق «شهروندی» را از آن‌ها سلب می‌کند با روی آوردن به پهنه‌هایی از مناطق شهری که ضوابط و معیارهای آن چنانی برایشان وضع نشده یا مسئولان شهری قادر به دفاع از آن‌ها نیستند (که معمولاً بیرون از حریم شهرها قرار دارد) خود برای خود برنامه‌ریزی کرده و به‌طور پنهان «مسکن غیررسمی» می‌سازند (اطهاری و دیگران، ۱۳۷۴ : ۷).

همچنین دیجارد بیلز برو (۱۹۶۶) عوامل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و روان‌شناختی را در مهاجرت مؤثر می‌داند (اطهاری و دیگران، ۱۳۷۴ : ۷) ولی و بوگ (۱۹۶۰ و ۱۹۸۱) بر نقش عوامل جاذبه و دافعه تأکید می‌کنند و جی هولزر (۱۹۸۱) و همکاران معتقدند که مهاجرت‌های داخلی به میزان قابل توجهی از فرایند برنامه‌ریزی‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی تأثیر می‌پذیرد (قرخلو و شریفی، ۱۳۸۲).

مانوئل کاستل معتقد است: شهرنشینی با آهنگ شتابنده‌ای گسترش می‌یابد و به رغم اینکه امکانات اشتغال موقت برای جمعیت‌های تازه وارد (مهاجران) فراهم نیست، امکانات و تسهیلات زیربنایی و اجتماعی شهری نیز مناسب با افزایش جمعیت شهرها تأمین نمی‌شود و در اثر کمبود تسهیلات زیربنایی، اجتماعی، و فیزیکی سکونت‌گاه‌ها و محله‌های نامتعارف از قبیل زاغه‌ها و آلونک‌های حاشیه‌ای که از طریق مهاجران تازه وارد و تهی‌دست بر پا شده است، به شیوه خودرو و خوساز به

وجود می‌آیند. او نیز مانند اکثر اندیشمندان آمریکای لاتین، حاشیه‌نشینی شهری محلات فرودست شهری را مولد نابرابری‌های اقتصادی، اجتماعی و شهرنشینی ناهمگون و انتقال فقر روستایی به فقر شهری می‌داند (حاج یوسفی، ۱۳۸۰: ۱۸۹).

پیشینه تحقیق

موسی زاده (۱۳۸۲) عوامل مؤثر بر مهاجرت روستاییان آمل به مناطق شهری را مورد مطالعه قرار داده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که بین نارسایی امکانات رفاهی و خدماتی در روستا و سطح تحصیلات و امکانات آموزشی و فرهنگی در شهر و سطح زمین زیر کشت و عدم وجود اشتغال در روستا با مهاجرت رابطه معناداری وجود دارد.

ویسی (۱۳۸۲) به بررسی عوامل اقتصادی - اجتماعی بر مهاجرت روستائیان کرمانشاه پرداخته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که بین میزان مهاجرت روستا - شهری و متغیرهای کمبود فرصت‌های شغلی، کمبود امکانات و خدمات روستایی، راهکارهای ایجاد قطب رشد و توسعه اقتصادی، ایجاد انواع صنایع روستایی، ایجاد انواع شرکت‌های تعاونی و اقدامات و فعالیت‌های دولتی، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

نعمتی (۱۳۸۴) در تحقیقی نشان داد متغیرهای پایگاه اقتصادی اجتماعی، سن و درآمد اقتصادی پاسخ‌گویان با میزان گرایش به مهاجرت رابطه معناداری داشته است. رضانی (۱۳۸۷) عوامل مؤثر بر مهاجرت روستاییان شهرستان قاین را بررسی کرده است. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که مهم‌ترین عامل مهاجرت روستائیان عامل اقتصادی (کمبود درآمد و اشتغال) بوده است.

در تحقیقی که در سال ۲۰۱۰ در چین توسط بینگ کوین لی و شیانگ‌شنگان صورت گرفت، کسب درآمد بیشتر، به عنوان عامل و علت اصلی مهاجرت از روستاها به شهر دانسته شد.

در تحقیقی که در بنگلادش در سال ۱۹۹۸ توسط ام.زد حسین انجام شد مشخص شد که دو عامل مهم جاذبه‌ای و دافعه‌ای باعث مهاجرت از روستا به شهر

شده و نتایج نشان داد که در همین چهارچوب ۳۸ درصد از مهاجران به علت فقر، ۳۰ درصد برای یافتن شغل بهتر، ۱۹ درصد به علت فشار اعضای خانواده و تنها ۶ درصد از روستاییان علت مهاجرتشان برای ادامه تحصیل بود.

بر اساس پژوهشی که در ترکیه توسط پکر در سال ۲۰۰۴ صورت گرفت، علت مهاجرت‌های روستا به شهر ناشی از دو عامل اقتصادی و اجتماعی بوده است که عامل اقتصادی عبارت است از یافتن شغل و درآمد بیشتر و عامل اجتماعی عبارت است از دسترسی به تسهیلات و امکانات رفاهی و همچنین ملحق شدن به خویشاوندانی که قبلاً به شهر مهاجرت کرده‌اند.

در پاکستان بر اساس تحقیقی که محمد فاروق و احمد ماتن و دیگران در سال ۲۰۰۵ انجام دادند به این نتیجه رسیدند که علل اصلی مهاجرت‌های روستاییان به شهر در ایالت پنجاب ناشی از عوامل اقتصادی و نابرابری در روستاها بوده است.

فرضیه‌های تحقیق

- ۱- به نظر می‌رسد سکونت‌گاه‌های غیررسمی شهر سنندج از مهاجرت روستا - شهر مبتنی بر هم‌پیوندهای قومی - فرهنگی شکل گرفته است.
- ۲- به نظر می‌رسد عدم تعادل درون منطقه‌ای (نابرابری بین شهر و روستا) از علل اصلی مهاجرت روستاییان به سکونت‌گاه‌های غیررسمی شهر سنندج است.
- ۳- به نظر می‌رسد خاستگاه‌های مکانی مشترک در پراکندگی جمعیت در سکونت‌گاه‌های غیررسمی شهر سنندج تأثیر داشته است.

روش تحقیق

تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ شیوه جمع‌آوری داده‌ها، توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق حاضر را کلیه سرپرستان خانوار ساکنان محله عباس‌آباد سنندج تشکیل می‌دهد و برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است.

در این تحقیق محله عباس‌آباد به عنوان محله هدف انتخاب شده است. جمعیت جامعه آماری محله هدف در زمان انجام تحقیق (مهرماه ۱۳۸۹) ۴۹۰۴۵ نفر بوده است و برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است. حجم جمعیت نمونه ۳۸۳ نفر به دست آمد که با احتساب پرسش‌نامه‌های بی جواب یا ناقص و بالا بردن دقت نمونه‌گیری و پوشش کامل جمعیت ۴۲۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند که ۴۰۰ پرسش‌نامه کامل و بدون نقص مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. روش نمونه‌گیری پژوهش حاضر، تصادفی ساده است.

برای سنجش روایی ابزار اندازه‌گیری این پژوهش از روایی صوری و محتوایی استفاده شده است. همچنین پس از توزیع مقدماتی پرسش‌نامه برای تعیین اعتبار آن با پاسخ‌گویان در مورد روایی سؤال‌ها به صورت حضوری صحبت شد و نکاتی که از نظر آنان مبهم بود مورد توجه قرار گرفت و اصلاح شد.

برای برآورد پایایی پرسش‌نامه، مطالعه‌ی مقدماتی تعداد ۴۰ پرسش‌نامه توسط پاسخ‌گویان در محله هدف تکمیل شد. پس از جمع‌آوری پرسش‌نامه‌ها و تجزیه و تحلیل آن‌ها، برخی از سؤال‌ها حذف و در برخی دیگر تغییرات جزئی اعمال شد. سپس پرسشنامه‌های اصلاح شده، اجرا شد و دوباره پایایی آن محاسبه شد، که ضریب پایایی پرسش‌نامه بر اساس ضریب آلفای کرونباخ ۰.۸۲۴ درصد برآورد گردید که حاکی از اعتبار بالای ابزار اندازه‌گیری است.

یافته‌های تحقیق

الف) یافته‌های توصیفی

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب سن

سن	۳۰ تا ۴۰ سال	۴۱ تا ۵۰ سال	۵۱ تا ۶۰ سال	۶۱ تا ۷۰ سال	۷۰ سال به بالا	جمع
فراوانی	۱۴	۱۰۱	۱۱۷	۹۴	۵۵	۴۰۰
درصد معتبر	۳.۵	۲۵.۲۵	۲۹.۲۵	۲۳.۵	۱۳.۷۵	۴.۷۵

اطلاعات جدول گویای آن است که از مجموع ۴۰۰ نفر از پاسخ‌گویان سرپرست خانوار، بیشترین جمعیت گروه سنی مربوط به افراد با گروه سنی ۴۱ تا ۵۰ سال، با ۱۱۷ نفر (حدود ۲۹ درصد) از کل پاسخ‌گویان است و جمعیت کمترین گروه سنی مربوط به افراد زیر ۳۰ سال با ۱۴ نفر (حدود ۳.۵ درصد) می‌باشد. جمعیت سایر گروه‌های سنی به تفکیک در جدول مشخص است.

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب جنس

جنس	زن	مرد	جمع
فراوانی	۲۳	۳۷۷	۴۰۰
درصد	۵.۷	۹۴.۳	۱۰۰

داده‌های جدول بالا نشان می‌دهد که از مجموع ۴۰۰ نفر سرپرست خانوار، ۳۷۷ نفر (حدود ۹۴ درصد) مرد و ۲۳ نفر (حدود ۵.۷ درصد) زن بوده‌اند.

جدول شماره ۳: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب تعداد اعضای خانوار

تعداد اعضای خانوار	یک نفر	دو نفر	سه نفر	چهار نفر	پنج نفر	شش نفر	هفت نفر و بیشتر	جمع
فراوانی	۳	۳۲	۶۹	۱۱۶	۱۰۳	۴۲	۳۵	۴۰۰
درصد	۰.۷	۸	۱۷.۲	۲۹	۲۶	۱۰.۵	۸.۷	۱۰۰

نتایج داده‌های جدول بالا حاکی از آن است که از نظر تعداد اعضای خانوار از مجموع ۴۰۰ خانوار، بیشترین فراوانی با ۱۱۶ خانوار (۲۹ درصد) مربوط به

خانوارهایی است که تعداد اعضای خانوار آنها ۴ نفر می‌باشد. و رتبه دوم با فراوانی ۱۰۳ (۲۶ درصد) متعلق به خانوارهای ۵ نفره می‌باشد. از سوی دیگر کمترین تعداد خانوارها، خانوارهای یک نفره با فراوانی ۳ و (۰.۷ درصد) می‌باشد. فراوانی و درصد سایر خانوارها بر حسب تعداد اعضایشان در جدول مشخص است.

جدول شماره ۴: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سطح تحصیلات

تحصیلات	بیسواد	ابتدایی	راهنمایی	متوسطه	دیپلم	عالی	جمع
فراوانی	۱۶۶	۱۴۴	۳۸	۲۹	۱۹	۴	۴۰۰
درصد	۴۱.۵	۳۶	۹.۵	۷.۲۵	۴.۷۵	۱	۱۰۰

بر اساس داده‌های جدول بالا می‌توان گفت که از لحاظ سطح تحصیلات و وضعیت سواد سرپرستان خانوار، از مجموع ۴۰۰ پاسخگو ۱۶۶ نفر (حدود ۴۲ درصد) بی‌سواد و ۱۴۴ نفر (۳۶ درصد) دارای تحصیلات ابتدایی می‌باشند. همچنین تنها ۱۹ نفر (حدود ۵ درصد) دارای مدرک دیپلم بوده و نیز ۴ نفر (۱ درصد) دارای تحصیلات دانشگاهی بوده‌اند.

جدول شماره ۵: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب نوع مالکیت و نحوه تصرف واحد مسکونی

نوع مالکیت و نحوه تصرف واحد مسکونی	ملکی	فقط اجاره	اجاره و رهن	رهن کامل	جمع
فراوانی	۳۱۱	۱۴	۷۰	۵	۴۰۰
درصد	۷۷.۷	۳.۵	۱۷.۵	۱.۳	۱۰۰

اطلاعات جدول بالا نشان می‌دهد که ۳۱۱ نفر (نزدیک به ۷۸ درصد) از پاسخگویان نوع مالکیت واحد مسکونیشان ملکی بوده است. و تنها حدود ۲۲ درصد به اشکال گوناگون اجاره‌ای و رهنی در واحدهای مسکونی مستقر بوده‌اند. با توجه به داده‌های موجود و میزان بسیار بالای درصد مالکیت شخصی واحدهای مسکونی در مقابل درصد پایین اجاره‌ای و رهنی، روشن است که بتوان برنامه‌ها و پروژه‌های درازمدت مشارکتی و توانمندسازی را برای بهسازی و ساماندهی محله پیشنهاد داد.

جدول شماره ۶: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت ملک از نظر قانونی

وضعیت ملک از نظر قانونی	دارای سند	دارای قولنامه و بنچاق	اظهار بی اطلاعی	نه سند دارد و نه بنچاق و قولنامه	جمع
فراوانی	۱۳۳	۸۷	۵۳	۱۲۷	۴۰۰
درصد	۳۳.۳	۲۱.۷	۱۳.۲	۳۱.۸	۱۰۰

در پاسخ به سوال وضعیت ملک از نظر قانونی از مجموع ۴۰۰ پاسخگوی سرپرست خانوار ۱۳۳ نفر (بیش از ۳۳ درصد) ملک و واحد مسکونی خود را دارای سند دانسته‌اند. و ۸۷ نفر نیز بیان نموده‌اند که ملک آنها دارای قولنامه و بنچاق می‌باشد. همچنین ۵۳ نفر (حدود ۱۳ درصد) که بیشتر مستاجر بوده‌اند در این باره اظهار بی‌اطلاعی نموده‌اند. همچنین همان‌گونه که مشخص است نزدیک به یک سوم سرپرستان خانوار بیان نموده‌اند که واحد مسکونی آنها دارای هیچ‌گونه سند و مدرک قانونی نمی‌باشد.

جدول شماره ۷: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب مدت سکونت در این محله

مدت سکونت در این محله	کمتر از ۵ سال	بین ۵ تا ۱۰ سال	بین ۱۰ تا ۱۵ سال	بین ۱۵ تا ۲۰ سال	بیشتر از ۲۰ سال	جمع
فراوانی	۱۶	۲۴	۴۱	۱۵۰	۱۶۹	۴۰۰
درصد	۴	۶	۱۰.۲	۳۷.۵	۴۲.۳	۱۰۰

اطلاعات جدول نمودار این است که با توجه به پاسخ‌های سرپرستان خانوار، از مجموع ۴۰۰ نفر خانوار ساکن در محله ۱۶۹ خانوار (بیش از ۴۲ درصد) بالای ۲۰ سال در محله سکونت داشته‌اند. در واقع بیشترین درصد و فراوانی مربوط به ساکنانی است که بیشتر از ۲۰ سال در محله مورد مطالعه سکونت داشته‌اند. همچنین مدت سکونت ۱۵۰ خانوار (۳۷.۵ درصد) در محله بین ۱۵ تا ۲۰ سال بوده است. در مجموع می‌توان گفت که از ۴۰۰ خانوار مورد مطالعه، ۳۱۹ خانوار (حدود ۸۰ درصد) بالای ۱۵ سال سابقه سکونت در محله را داشته‌اند.

جدول شماره ۸ : توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تمایل به سکونت در سایر محلات شهر

جمع	خیر	بلی	تمایل به سکونت در سایر محلات شهر
۴۰۰	۲۰۷	۱۹۳	فراوانی
۱۰۰	۵۱.۷	۴۸.۳	درصد

از مجموع ۴۰۰ سرپرست خانوار پاسخگو به سوالات تحقیق، ۱۹۳ نفر (بیش از ۴۸ درصد) برای سکونت در سایر محلات شهر ابراز تمایل کرده و ۲۰۷ نفر (نزدیک به ۵۲ درصد) به دلایل متعددی همچون دوست داشتن محله و احساس تعلق به آن و وجود آشنا و دوست و فامیل در محله و دلایل دیگر تمایلی به سکونت در سایر محلات شهر را نداشته و فقط ابراز امیدواری نموده‌اند که بتوانند اقدام به بهسازی واحدهای مسکونیشان نمایند.

جدول شماره ۹ : توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب اینکه آیا تا به حال در حل مسائل و رفع نیازهای محله مشارکت داشته‌اند

جمع	خیر	بلی	آیا تا به حال در حل مسائل و رفع نیازهای محله مشارکت داشته‌اید
۴۰۰	۱۹۱	۲۰۹	فراوانی
۱۰۰	۴۷.۷	۵۲.۳	درصد

با نگاه به جدول بالا می‌توان گفت که از مجموع ۴۰۰ پاسخگو، ۲۰۹ نفر (بیش از ۵۲ درصد) بیان داشته‌اند که در حل مسائل و رفع نیازهای محله مشارکت داشته‌اند. همچنین ۱۹۱ نفر (نزدیک به ۴۸ درصد) نیز بیان داشته‌اند که تاکنون در حل مسائل و رفع نیازهای محله مشارکتی نداشته‌اند.

جدول شماره ۱۰ : توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب اینکه آیا در صورت نیاز محله به کمک و همکاری، حاضر به همکاری هستند

جمع	خیر	بلی	حاضر به همکاری در صورت نیاز محله
۴۰۰	۱۰۳	۲۹۷	فراوانی
۱۰۰	۲۵.۷	۷۴.۳	درصد

همان گونه که از جدول بالا مشخص است، ۲۷۹ نفر (بیش از ۷۴ درصد) از پاسخگویان به این سوال که در صورت نیاز محله به کمک، حاضر به همکاری هستید؟ جواب مثبت داده و ۱۰۳ نفر (حدود ۲۶ درصد) نیز بیان داشته‌اند که حاضر به کمک و همکاری نیستند. دلایل ساکنانی را که حاضر به همکاری نبوده و نیز شیوه‌های همکاری را که ساکنان برای همکاری پذیرفته‌اند در جداول بعدی آمده است.

جدول شماره ۱۱ : توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب دلیل عدم کمک به محله در صورت نیاز

جمع	سایر موارد	وجود شورای محل و سایر تصمیم‌گیرندگان در محله و عدم نیاز به کمک سایرین	عدم شناخت مسائلی که نیاز به مشارکت یا همکاری داشته باشد	عدم اثربخشی مشارکت ساکنین در حل مشکلات محله	عدم اتحاد در محله و عدم همکاری سایرین	مشکلات شخصی	دلیل عدم همکاری
۱۰۳	۶	۹	۱۱	۳۰	۱۹	۲۸	فراوانی
۱۰۰	۵.۸	۸.۷	۱۰.۷	۲۹.۱	۱۸.۵	۲۷.۲	درصد

از پاسخگویانی که تمایلی به مشارکت و همکاری در محله و رفع نیازهای آن نداشته‌اند، دلیل عدم تمایل آنها پرسیده شد. که از سوی پاسخگویان دلایل زیر بیان شد:

۳۰ نفر (بیش از ۲۹ درصد) از مجموع ۱۰۳ نفر پاسخگو دلیل عدم همکاری خود را عدم اثربخشی مشارکت ساکنین در حل مشکلات محله دانسته و امیدی به بهبود وضعیت محله حداقل با مشارکت ساکنین نداشته‌اند. همچنین ۲۹ نفر (حدود ۲۷ درصد) دلیل عدم همکاری خود را مشکلات شخصی بیان کرده‌اند. عدم اتحاد در محله و عدم همکاری سایرین، عدم شناخت مسائلی که نیاز به مشارکت یا همفکری داشته باشد و وجود شورای محل و سایر تصمیم‌گیرندگان در محله و عدم نیاز به کمک سایرین از سایر دلایلی بود که پاسخگویان در جواب عدم تمایل خود به همکاری بیان داشته‌اند. درصد و فراوانی هر یک از این دلایل در جدول مشخص است.

جدول شماره ۱۲: توزیع فراوانی پاسخگویان دارای تمایل کمک به محله بر حسب اینکه به چه شیوه‌ای حاضر به همکاری هستند

جمع	سایر موارد	کار بدنی و همکاری جسمی	مشارکت فکری	مشارکت مالی	چگونگی همکاری و مشارکت
۲۹۷	۱۸	۱۱۳	۱۲۱	۴۵	فراوانی
۱۰۰	۶.۱	۳۸	۴۰.۷	۱۵.۲	درصد

از ۲۹۷ پاسخگویی که حاضر به همکاری در رفع نیازها و حل مسائل محله بودند پرسیده شد که به چه شیوه‌ای حاضر به همکاری هستید که داده‌های به دست آمده از این سوال به شرح زیر بود:

۱۲۱ نفر (نزدیک به ۴۱ درصد) بیان داشته‌اند که حاضرند با مشارکت فکری و همکاری در این زمینه در حل مسائل و مشکلات محله همکاری نمایند. همچنین

۱۱۳ نفر (۳۸ درصد) کار بدنی و همکاری جسمی و ۴۵ نفر (حدود ۱۵ درصد) نیز مشارکت مالی و همکاری و کمک در زمینه مالی را انتخاب و ذکر نموده‌اند. به این دلیل که نفس مشارکت مهم‌تر از خود مشارکت و نوع آن می‌باشد، بنابراین در این باره باید، هرچه بیشتر زمینه‌های تمایل ساکنان به مشارکت را شناخت و آنها را تقویت نمود.

جدول شماره ۱۳ : توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب اینکه هر یک از مراسم زیر تا چه اندازه باعث همکاری و نزدیکی ساکنان محله می‌شود

میزان همکاری و نزدیکی					مراسم‌ها
خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۲.۴	۱۳.۱	۲۰.۷	۲۰.۲	۳۳.۶	مراسم‌های عزاداری و ختم‌ها
۵.۳	۱۳.۴	۳۲.۷	۳۷.۱	۲۱.۵	مراسم‌های عبادی و مذهبی (مانند نماز جماعت قربانی کردن، اعیاد، نذری دادن و...)
۱۷.۲	۲۱.۵	۳۸.۱	۲۰.۷	۱۴.۴	مراسم‌های جشن و عروسی
۳.۴	۱۴.۲	۲۵.۷	۳۳.۴	۲۳.۳	برپایی نشست‌های محلی ساکنین با حضور مسئولین

در جدول بالا نظر پاسخگویان بر حسب اینکه هر یک از مراسم تا چه اندازه باعث همکاری و نزدیکی ساکنان محله می‌شود آمده است. پاسخگویان میزان تاثیر مراسم‌های عزاداری و ختم‌ها را در همکاری و نزدیکی ساکنان محله حدود ۶۴ درصد خیلی زیاد و زیاد دانسته‌اند. همچنین از نظر پاسخگویان، دومین عامل تاثیرگذار در همکاری و نزدیکی ساکنان محله با حدود ۵۷ درصد تاثیرگذاری زیاد و خیلی زیاد برپایی نشست‌های محلی ساکنین با حضور مسئولین است. سایر درصدها برای هر یک از مراسم به تفکیک در جدول آمده است.

جدول شماره ۱۴ : توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب همکاری با شهرداری یا هر سازمان دیگری در صورت آمادگی آنها برای کمک به محله

جمع	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	در صورت آمادگی شهرداری یا هر سازمان دیگری برای کمک به محله تا چه حد حاضر به همکاری هستید؟
۴۰۰	۱۷	۴۵	۶۲	۱۵۳	۱۲۳	فراوانی
۱۰۰	۴.۳	۱۱.۲	۱۵.۵	۳۸.۳	۳۰.۷	درصد

جدول فوق نشان می‌دهد که از مجموع ۴۰۰ سرپرست خانوار شرکت کننده در تحقیق، ۲۷۶ نفر (۶۹ درصد) بیان داشته‌اند که در صورت آمادگی شهرداری یا هر سازمان دیگری برای کمک به محله آنها نیز حاضر به همکاری زیاد یا خیلی زیادی در این زمینه هستند. همچنین ۶۲ نفر (۱۵.۵ درصد) ابراز آمادگی متوسط و ۶۲ نفر (۱۵.۵ درصد) دیگر نیز آمادگی خود را در این زمینه کم و خیلی کمی بیان نموده‌اند.

بررسی و پاسخ به فرضیات تحقیق

۱- به نظر می‌رسد سکونت‌گاه‌های غیررسمی شهر سنندج از مهاجرت روستا - شهر مبتنی بر هم‌پیوندهای قومی - فرهنگی، شکل گرفته است.

جدول شماره ۱۵ : توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت مهاجرت

جمع	خیر	بلی	مهاجرت
۴۰۰	۲۹	۳۷۱	فراوانی
۱۰۰	۷.۳	۹۲.۷	درصد

توزیع پاسخگویان در جدول فوق نشان می‌دهد از مجموع ۴۰۰ پاسخگوی سرپرست خانوار، ۳۷۱ نفر (نزدیک به ۹۳ درصد) از آنان مهاجر بوده و از شهر یا روستای دیگری به سنج مهاجرت کرده‌اند.

جدول شماره ۱۶ : توزیع فراوانی پاسخگویان مهاجر بر حسب مبدأ، مهاجرت

مهاجرت	شهر	روستا	جمع
فراوانی	۲۵	۳۴۶	۳۷۱
درصد	۶.۷	۹۳.۳	۱۰۰

توزیع پاسخگویان در جدول فوق نشان می‌دهد از مجموع ۳۷۱ سرپرست خانوار مهاجر، مبدأ مهاجرت ۳۴۶ نفر (بیش از ۹۳ درصد) از آنان روستا بوده و مبدأ مهاجرت تنها ۲۵ نفر (نزدیک به ۷ درصد) شهر بوده است.

جدول شماره ۱۷ : توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب قومیت پاسخگو

قومیت پاسخگو	کرد	غیر کرد	جمع
فراوانی	۳۹۶	۴	۴۰۰
درصد	۹۹	۱	۱۰۰

همان‌طور که از جدول بالا مشخص است از مجموع ۴۰۰ نفر سرپرست خانوار پاسخگو، ۳۹۶ نفر (۹۹ درصد) دارای قومیت کرد و ۴ نفر (یک درصد) نیز دارای قومیت غیر کرد بوده‌اند. در واقع داده‌های این جدول و نیز جدول ۲۱ گویای آن است که تقریباً تمام مهاجرین درون استانی بوده و تنها یک درصد دارای قومیت غیر کرد بوده‌اند که با توجه به جدول شماره ۲۱، این یک درصد نیز از شهرهای دیگر خارج از استان به این محله مهاجرت نموده‌اند.

**جدول شماره ۱۸ : توزیع فراوانی پاسخگویان
بر حسب دلایل انتخاب این محله جهت سکونت**

جمع	سایر موارد	نزدیکی به خویشاوندان و هم ولایتی‌ها	نزدیکی به محل کار	قیمت پایین زمین و اجاره‌بها در این محله	دلایل انتخاب این محله جهت سکونت
۴۰۰	۱۲	۱۲۶	۱۵	۲۴۷	فراوانی
۱۰۰	۳	۳۱.۵	۳.۸	۶۱.۷	درصد

همان‌گونه که جدول فوق نشان می‌دهد از مجموع پاسخگویان، ۱۲۶ نفر (هر یک خانوار از سه خانوار) علت انتخاب این محله جهت سکونت را نزدیکی به خویشاوندان و هم‌ولایتی‌ها طرح نموده‌اند.

در مجموع و در پاسخ به فرضیه مطرح شده می‌توان بیان داشت که با تکیه بر داده‌های ذکر شده مشخص است که الگوی شکل‌گیری سکونتگاه مورد بررسی بر اساس الگوی مهاجرت روستا-شهر بوده است. که این مهاجرت نیز تا حدود زیادی مبتنی بر هم‌پیوندی‌های خویشاوندی و نیز هم‌ولایتی بوده است.

۲- به نظر می‌رسد عدم تعادل درون منطقه‌ای (نابرابری بین شهر و روستا) از علل اصلی مهاجرت روستائیان به سکونت‌گاه‌های غیررسمی شهر سنندج می‌باشد.

جدول شماره ۱۹ : شغل سرپرست خانوار قبل از مهاجرت

جمع	سایر	کارگری در شهرهای دیگر	کار موقت بر روی زمین سایر افراد	کار بر روی زمین پدري و خانوادگی	بیکار	شغل سرپرست خانوار قبل از مهاجرت
۳۷۱	۲۶	۶۴	۹۶	۵۸	۱۲۷	فراوانی
۱۰۰	۷.۰	۱۷.۳	۲۵.۹	۱۵.۶	۳۴.۲	درصد

همان‌گونه که داده‌های جدول فوق نشان می‌دهد از مجموع ۳۷۱ نفر سرپرست خانوار مهاجر، بیش از یک سوم آنها از لحاظ شغلی دارای وضعیت شغلی بیکار بوده‌اند. همچنین نزدیک به ۳۰ درصد از پاسخگویان قبل از مهاجرت به صورت موقت بر روی زمین سایر افراد مشغول به کار بوده و بیش از ۱۷ درصد از پاسخگویان نیز از لحاظ شغلی به کارگری در شهرهای دیگر مشغول بوده‌اند. در این میان تنها نزدیک به ۱۶ درصد به کار بر روی زمین پدری و خانوادگی مشغول بوده‌اند.

جدول شماره ۲۰: توزیع فراوانی پاسخگویان مهاجر بر حسب علت مهاجرت

جمع	ازدواج و یا نزدیکی به خویشاوندان	نا امنی محل زندگی	ادامه تحصیل فرزندان	دستیابی به فرصت‌های شغلی بهتر و درآمد بیشتر	بیکاری و دستیابی به شغل	علت مهاجرت
۳۷۱	۹	۲۶	۱۷	۱۳۸	۱۸۱	فراوانی
۱۰۰	۲.۴	۷	۴.۶	۳۷.۲	۴۸.۸	درصد

همان‌گونه که مشخص است در جدول بالا توزیع فراوانی پاسخگویان مهاجر بر حسب علت مهاجرت آمده است. داده‌ها نشان می‌دهد که از مجموع ۳۷۱ نفر سرپرست مهاجر خانوار، ۱۸۱ نفر (نزدیک به ۴۹ درصد) علت مهاجرت خود را بیکاری و دستیابی به شغل بیان نموده‌اند. همچنین ۱۳۸ نفر (بیش از ۳۷ درصد) نیز دلیل مهاجرت خود را دستیابی به فرصت‌های شغلی بهتر و درآمد بیشتر ذکر کرده‌اند. در واقع ۸۶ درصد از سرپرستان خانوار علت مهاجرت خود را شغل و مسائل مرتبط با آن بیان کرده‌اند.

۳- به نظر می‌رسد خاستگاه‌های مکانی مشترک در پراکندگی جمعیت در سکونت‌گاه‌های غیررسمی شهر سنندج تاثیر داشته است.

جدول شماره ۲۱ : توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب اسم محل مبدا مهاجرت

اسم محل مبدا مهاجرت	شهرهای استان کردستان	شهرهای خارج از استان کردستان	روستاهای اطراف سنندج	روستاهای اطراف دهگلان و قروه	روستاهای اطراف دیواندره	روستاهای اطراف کامیاران	شهرهای استان	روستاهای اطراف سایر	جمع
فراوانی	۲۱	۴	۱۲۴	۱۴۷	۳۷	۲۰	۱۸	۳۷۱	
درصد	۵.۷	۱	۳۳	۴۰	۱۰	۵.۴	۴.۹	۱۰۰	

در جدول بالا اسم محل مبدا مهاجرت، مهاجران آمده است.

همان‌طور که مشخص است از مجموع ۳۷۱ سرپرست خانوار مهاجر، مبدا ۲۵ نفر (نزدیک به ۷ درصد) از آنها شهر و مبدا مهاجرت ۳۴۶ نفر (۹۳ درصد) باقیمانده روستاهای استان بوده است.

همچنین داده‌های جدول تاثیر خاستگاه‌های مکانی مشترک را در پراکنندگی جمعیت نشان می‌دهد. در واقع از آنجا که محور روستاهای مبدا مهاجرت به محله مورد مطالعه نزدیک‌تر بوده است شاهد استقرار درصد بیشتری از مهاجرین بر آن محور هستیم. چنانکه در محله مورد بررسی که از لحاظ جغرافیایی در شمال شهر سنندج قرار دارد، به خاطر قرار گرفتن شهرهای دهگلان و قروه بر مسیر ارتباطی همدان - سنندج که در اولین نقطه ورودی شهر سنندج به محله مورد بررسی رسیده و از سوی دیگر نزدیکی مبدا مهاجرت مهاجرین با منشاء مکانی روستاهای اطراف سنندج و روستاهای اطراف قروه و دهگلان به محله مورد مطالعه، درصد بالایی از ساکنان این محلات (۷۳ درصد) مهاجرین وارد شده از نقاط مذکور می‌باشند.

بحث و نتیجه گیری

فرایند توسعه شهری در کشورهای در حال توسعه با چالش‌های گوناگونی در چند دهه اخیر مواجه بوده است. سیاست‌های ناکارآمد در عرصه برنامه‌ریزی مسکن و بازتاب بحران‌های اقتصاد جهانی در ساختار اقتصادی این گروه از کشورها نه تنها

امکان توسعه پایدار را به مخاطره افکنده بلکه به تدریج موجب شکل‌گیری و گسترش پدیده‌ای شده است که اکنون به عنوان شهری شدن فقر یا فقر شهری از آن نام برده می‌شود. توسعه پراکنده و نابسامان منطقه‌های شهری در ایران که عمدتاً حاصل اسکان غیررسمی گروه‌های کم‌درآمد در اراضی حاشیه‌ای یا اطراف آبادی‌ها و شهرهاست، مسایل و مشکلات عدیده اجتماعی، فرهنگی، محیطی و سیاسی را پدیدآورده است. پیامدهای منفی گسترش و توسعه خودرو سکونت‌گاه‌های حاشیه شهرها، ضرورت برنامه‌ریزی و ساماندهی آن‌ها را بیش از پیش مطرح می‌کند. در عین حال دستیابی به واقعیت‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی سکونت‌گاه‌ها و جایگزینی این واقعیت‌ها با ذهنیات حاکم از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. ضرورت حصول چشم‌اندازی روشن از تحولات جمعیت، مهاجرت و رشد سکونت‌گاه‌های غیررسمی با هدف دستیابی به راهبردها و به تبع آن ارائه راهکارهای اجرایی، از جمله مسائل مهم در مدیریت مناطق شهری و مجموعه پیرامونی محسوب می‌شود.

نتایج به دست آمده در این تحقیق نشان از مشکلات عدیده اجتماعی، فرهنگی و محیطی در سکونت‌گاه بررسی شده می‌باشد. تعداد جمعیت بالای خانوارها (حدود ۷۵ درصد از خانوارهای محله عباس‌آباد دارای جمعیت ۴ نفر و بیشتر بوده است)، سطح سواد بسیار پایین سرپرستان خانوار که نزدیک به ۸۰ درصد آن‌ها بیسواد بوده‌اند یا اینکه میزان سوادشان تنها در حد ابتدایی و خواندن و نوشتن بوده است، عدم مشارکت (حتی مشارکت حداقلی) نزدیک به نیمی از سرپرستان خانوار در امور مربوط به محله و حل مسائل محله و نیز احساس تعلق پایین پاسخ‌گویان به محله سکونتشان می‌تواند از مشکلات عمده در مسیر برنامه‌ریزی در راستای بهسازی و توانمندسازی این محلات باشد. البته در این راستا، در نظر گرفتن و توجه به میزان بالای نوع مالکیت واحدهای مسکونی، که قریب به ۸۰ درصد خانوارها دارای واحد مسکونی ملکی و شخصی بوده‌اند، می‌تواند از نکات قوت و مثبت جهت برنامه‌ریزی‌های بلند مدت باشد، زیرا احتمال جابه‌جایی خانوارها در محله و سکونت در سایر محلات به علت اجاره‌ای بودن ملک کاهش می‌یابد. همچنین مدت زمان سکونت بالای خانوارها از دیگر نکاتی است که توجه به آن در برنامه‌ریزی‌ها می‌تواند

مورد توجه قرار گیرد، زیرا تحقیقات نشان داده است که بین مدت زمان سکونت خانوارها، احساس تعلق به محله و در نهایت مشارکت در امور محله و نیز مشارکت در برنامه‌های در دست اجرا، رابطه وجود دارد. همچنین نزدیک به ۷۵ درصد از پاسخ‌گویان بیان کرده‌اند که در صورت نیاز محله به همکاری و کمک، حاضر به کمک و همکاری هستند، این امر در ارتقای مشارکت پذیری هر چه بیشتر ساکنان واجد اهمیت است. با این توصیف، تلاش جهت آشنایی ساکنان با ابعاد مختلف مفهوم مشارکت، فراهم کردن لایه‌ها و بستر متناسب با توان، وسع و تمایلات ساکنان برای امر مشارکت و نیز تلاش در جهت تقویت هرچه بیشتر ارتباط برون‌گروهی نسبت به ارتباط درون‌گروهی ساکنان می‌تواند منجر به افزایش بالقوه مشارکت در محله شود.

همچنین با توجه به اینکه ساکنان سکونت‌گاه بررسی شده بیشتر مهاجران روستایی بوده‌اند، تلاش برای حذف هرچه بیشتر نابرابری بین شهر و روستا، اختصاص امکانات معیشتی افزون‌تر به تناسب نیازها و خواسته‌های ساکنان روستایی و نیز آگاه کردن این افراد از مشکلات زندگی شهری و به‌خصوص زندگی در حاشیه شهرها و محلات فرودست شهری می‌تواند به حل ریشه‌ای مشکل کمک کند. بی‌شک مهاجرت روستایی و سعی در یافتن راه‌حلی خودجوش برای رهایی از فقر و محرومیت به نوبه خود قابل تحسین است، اما این مهاجرت‌ها، گاه نتیجه‌ای جز التیام موقت بر آلام این قشر به همراه نداشته است در این میان، نسل دوم مهاجران نیز چون چشم باز می‌کنند با نابرابری‌ها و زندگی حاشیه‌نشینی در کپر‌ها و آلونک‌هایی که برای آنان دردآور و تحمل‌ناپذیر خواهد بود. این امر خود می‌تواند زمینه بروز انواع ناهنجاری‌ها و آسیب‌های فردی و اجتماعی را به همراه داشته باشد.

منابع

- اطهری، کمال و دیگران (۱۳۷۴). حاشیه‌نشینی در ایران، علل و راه‌حل، برنامه‌ریزی توسعه کالبدی- مسکن و اسکان غیررسمی، گزارش مرحله چهارم، بخش دوم، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- توفیق، فیروز (۱۳۷۲). «گسترش شتابان شهرنشینی»، فصلنامه آبادی، سال سوم، شماره ۹.
- پیران، پرویز (۱۳۶۶). «شهرنشینی شتابان و ناهمگون: مسکن نابهنجار»، ماهنامه اطلاعات سیاسی- اقتصادی، شماره ۱۴.
- (۱۳۶۶ ب). «شهرنشینی شتابان و ناهمگون: مسکن نابهنجار»، قسمت دوم، ماهنامه اطلاعات سیاسی- اقتصادی، شماره ۱۵.
- (۱۳۶۸). «توسعه برون‌زا و شهر»، مجله‌اطلاعات سیاسی- اقتصادی، شماره ۳۰.
- (۱۳۶۹). «دیدگاه‌های نظری در جامعه‌شناسی و شهرنشینی، مکتب بوم‌شناختی یا اکولوژیک»، مجله‌اطلاعات سیاسی- اقتصادی، شماره ۴۰.
- حاج یوسفی، علی‌اکبر (۱۳۸۰). «حاشیه‌نشینی شهری و فرایند تحول آن (قبل از انقلاب اسلامی)»، مجله‌ فصلنامه هفت شهر، سال سوم، شماره ۸.
- حاج یوسفی، علی‌اکبر (۱۳۸۲). «پدیده حاشیه‌نشینی قبل از انقلاب، حاشیه‌نشینی و اسکان غیر رسمی (مجموعه مقالات)»، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- حسامیان، فرخ و گیتی، اعتماد و محمدرضا حائزی (۱۳۷۷). شهرنشینی در ایران، تهران: انتشارات آگاه.
- رضائی اسفدن، اسدالله (۱۳۸۷). «عوامل مؤثر بر مهاجرت‌های روستایی در دهستان شاسکوه شهرستان قاین»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، رشته: جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد.
- زنجانی، حبیب‌الله (۱۳۷۰). مجموعه مباحث و روش‌های شهرسازی- جمعیت.
- زنجانی، حبیب‌الله (۱۳۷۱). جمعیت و توسعه (مجموعه مقالات)، تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

-سیف‌الدینی، فرانک (۱۳۸۵). مبانی برنامه‌ریزی شهری، تهران: نشر آبیژ.

-شکویی، حسین (۱۳۷۵). اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، تهران: انتشارات سمت.

-شیخی، محمد (۱۳۸۱). «فرایند شکل‌گیری و دگرگونی سکونت‌گاه‌های خودرو پیرامون کلان‌شهر تهران». فصلنامه هفت‌شهر، سال سوم، شماره هشتم.

-صرافی، مظفر (۱۳۸۱). «مهاجرت داخلی و مسئله مدیریت شهری: با تأکید بر شرایط ایران»، فصلنامه مدیریت شهری، سال سوم، شماره ۱۰.

- (۱۳۷۹). «شهر پایدار چیست؟»، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۴، سال اول.

-عبادی، کورش (۱۳۸۴). «فرایند شکل‌گیری اسکان غیررسمی در اسدآباد»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم زمین، دانشگاه بهشتی.

-قرخلو، مهدی و عبدالنبی شریفی (۱۳۸۲). «پیدایش، تکامل فیزیکی و وضعیت اجتماعی - اقتصادی حاشیه‌نشینی»، مجله پژوهش‌های جغرافیایی.

-موسی‌زاده، قربان (۱۳۸۲). «بررسی نگرش مردم مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان آمل در مورد عوامل مؤثر بر مهاجرت به مناطق شهری»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته: جمعیت‌شناسی، تهران: دانشگاه آزاد رودهن.

-نعمتی، صفر (۱۳۸۴). «بررسی علل تمایل و عدم تمایل به مهاجرت بین ساکنین ۱۵ الی ۴۵ ساله بخش سیه رود و روستاهای تابعه از سال ۷۸ الی ۸۳ و عوامل مؤثر اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی بر آن»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته: علوم اجتماعی و روانشناسی، گرایش جمعیت‌شناسی، تهران: دانشگاه تهران.

-وزارت مسکن و شهرسازی، دفتر ساماندهی اسکان غیررسمی

-ویسی، رضا (۱۳۸۲). «بررسی عوامل اقتصادی - اجتماعی مؤثر بر میزان مهاجرت روستا - شهری (در شهرستان کرمانشاه)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه رازی کرمانشاه، دانشکده کشاورزی.

-هاروی، دیوید (۱۳۷۰). عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه فرخ حسامیان و دیگران، تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.

-BINGQIN LI AND XIANGSHENG AN(2010), Migrants as a source of revenue in small towns in China, International Institute for Environment and Development.

-DeJong, Gordon, and Robert W. Gardner, eds. (1981). Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries. New York: Pergamon Press

-FAROOQ, MUHAMMAD (2005), Determinants of Migration in Punjab, Pakistan: A Case Study of Faisalabad Metropolitan, JOURNAL OF AGRICULTURE & SOCIAL SCIENCES.

-Hossain M. Z. (1988), Rural-Urban Migration in Bangladesh: A Micro-Level Study, Associate Professor, Department of Statistics, Shahjalal University of Science & Technology, Sylhet-3114, Bangladesh

Pacione, Michael (2001), Urban Geography, Routledge, London-

-PEKER. K. (2004), The causes and results of internal migration from rural areas: case of Eastern Anatolia, Department of Agricultural Economics, Ataturk University, Erzurum-Turkey.

Archive of SID